

СЕКЦІЯ 5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 37.091.12:36-051:314.151.3

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА
З СІМ'ЯМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Бойко О.М., к. пед. н., старший викладач
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Стаття присвячена аналізу проблеми переселенців зі сходу України й особливостям соціально-педагогічної роботи з ними. Продемонстровано, що проведення антитерористичної операції на сході Української держави призвело до надзвичайно складної політичної та соціально-економічної ситуації в нашій країні. Це викликало занепокоєння з приводу соціально-психологічного стану тієї частини населення, яка була вимушена мігрувати до безпечних регіонів країни. У зв'язку з цим проблема теоретичного обґрунтування та практичної реалізації комплексу соціально-педагогічної допомоги, надання соціальних послуг переселенцям і їх сім'ям посідає чільне місце у сучасному українському суспільстві. Також у статті наведено пропозиції щодо особливостей впровадження системи підтримки цієї категорії населення.

Ключові слова: міграція, переселенці, соціальна робота, соціально-педагогічна робота, соціально-психологічна допомога, соціальна реабілітація, соціальний працівник, соціальний педагог.

Статья посвящена анализу проблемы переселенцев с востока Украины и особенностям социально-педагогической работы с ними. Продемонстрировано, что проведение антитеррористической операции на востоке Украинского государства привело к чрезвычайно сложной политической и социально-экономической ситуации в нашей стране. Это вызвало беспокойство по поводу социально-психологического состояния той части населения, которая была вынуждена мигрировать в безопасные регионы страны. В связи с этим проблема теоретического обоснования и практической реализации комплекса социально-педагогической помощи, предоставления социальных услуг переселенцам и их семьям занимает главное место в современном украинском обществе. Также в статье подано предложения касательно особенностей внедрения системы поддержки данной категории населения.

Ключевые слова: миграция, переселенцы, социальная работа, социально-педагогическая работа, социально-психологическая помощь, социальная реабилитация, социальный работник, социальный педагог.

Boyko O.M. FEATURES OF SOCIALPEDAGOGICAL WORK WITH MIGRANTS

The article is devoted the analysis of problem of migrants from the East Ukraine and to the features of social pedagogical work with them. An author showed the convincing understanding circumstance that the eadthrough of the Anti-terror operation on the east of the Ukraine is resulted in an extraordinarily difficult political and socio-economic situation in our country. It caused the disturbance of social psychological state of that part of population, which was forced to migrate to the safe regions of country. In this connection problem of theoretical ground and practical realization of complex of social pedagogical help, grant, social services migrants and their families, in author's opinion, takes a leading place in a modern Ukrainian society.

The article analyzes and justifies the concept of "refugee" and "asylum seeker"; describes the refugees problems which they face in the new conditions of stay; examines associations that provide social assistance to refugees and asylum seekers in Ukraine aimed at their integration into Ukrainian society.

Key words: migration, migrants, social pedagogical work, social psychological help, social rehabilitation, social teacher, social worker.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена подіями, які відбуваються на сході України та продемонстрували надзвичайне значення і цінність людських життів. Сьогодні стала безсумнівною необхідність соціально-педагогічної допомоги як окремим людям, так і цілим соціальним групам. Воєнні дії на сході України є викликом для усього українського суспільства. Соціальна робота має бути досить гнучкою і вчасно адаптуватися

до появи нових вразливих груп, нових потреб або суспільних викликів. У цьому разі важливо підтримати військовослужбовців, які постраждали від воєнних дій; допомогти вимушеним переселенцям впоратися з новими умовами життя; сприяти відновленню життя у повернутих містах і селах.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити актуальність і важливість соціально-педагогічної роботи з сім'ями вимушених переселенців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Проекту Закону України «Про вимушених переселенців», «вимушений переселенець» – це не лише особа, яка постраждала від воєнних дій, а й особа, яка покинула або залишила місце постійного проживання внаслідок або щоб уникнути негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, внаслідок стихійного лиха, голоду, епідемії чи надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру [7].

Внутрішньо переміщені особи – особи, які змушені раптово тікати зі своїх будинків у великих кількостях внаслідок збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і перебувають на території власної країни [3, с. 314–315].

Особи, переміщені всередині країни – це люди чи групи людей, які були змушені покинути свої домівки, щоб урятуватися від збройних конфліктів, проявів насилия або масових порушень прав людини. Також до них варто віднести осіб, котрі потерпіли від стихійного лиха чи техногенних катастроф. Аналізуючи конституційно-правовий статус вимушених переселенців, варто проаналізувати додаткові права й гарантії, надані їм унаслідок нещодавньої еволюції нормативно-правової бази [5, с. 188–193].

Значимість проблем сімей вимушених переселенців, або внутрішньо переміщених осіб, у сучасному українському суспільстві актуалізується в різних аспектах життєдіяльності індивіда в системі суспільно-осо-бистісних відносин.

Відомо, що у разі вимушеної переселення серйозно порушується соціальна адаптованість людини: з одного природного і соціального середовища вона переміщується в інше, розриваються безліч соціальних зв'язків і штучно створюються такі зв'язки на новому місці.

Нині особливої уваги проблемі вимушених переселенців надають вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких варто згадати Т. Алексєєнко, О. Безпалько, В. Бочарову, Н. Бугаєць, Ю. Василькову, Т. Василькову, В. Гурова, З. Зайцеву, І. Звєреву, А. Капську, Г. Лактіонову, Л. Мардахаєва, С. Толстоухову, І. Трубавіну та ін.

Людям, які залишили місця свого проживання у зв'язку з вимушеним переселенням, за чинним законодавством надається статус вимушеної переселенця, що закріплюється у відповідних правових нормативних актах, перш за все, у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасово-

го захисту» (2011 р.); Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (2014 р.); Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2015 р.). Варто також згадати такі документи, як Державна програма підтримки громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 р., закріплена Постановою Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 01 жовтня 2014 р. № 509, Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості реалізації прав деяких категорій осіб на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 01 жовтня 2014 р. № 531; Постанова Кабінету Міністрів України від 06 грудня 2015 р. № 1094, Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в т. ч. на оплату житлово-комунальних послуг» від 01 жовтня 2014 р. № 505. Вони послужили законодавчою базою державної політики, покликаної гарантувати соціальну допомогу біженцям і вимушеним переселенцям. Основна частка соціально-педагогічної підтримки і захисту переадресовується на регіональний рівень.

Вирішення соціальних проблем сімей переселенців погіршується через такі причини:

- багато хто через острах бюрократичної тяганини отримує статус переселенця, що заважає спеціальним установам вести чіткий облік і планувати адаптаційну роботу з такими особами;

- проблеми комунікативного характеру ускладнюються тим, що багато внутрішньо переміщених осіб потрапляють в абсолютне нове оточення;

- відсутність вакантних робочих місць, що відповідають рівню освіти вимушених переселенців (переважно середньої освіти, відсутності професійної підготовки та високої кваліфікації), ускладнює «виживання» сімей переселенців у нових соціально-економічних, етнокультурних умовах і самореалізацію членів їх сімей.

Сім'ї вимушених переселенців не виконують повною мірою виховні, економічні, комунікативні, репродуктивні та ін. функції; більш того, діти переселенців часто отримують психічні травми, будучи свідками вбивства або загибелі своїх батьків, близьких. Як зазначають психологи, травматичні події залишають у психіці дитини глибокий слід, який довго зберігається в її пам'яті.

Всі діти, які пережили психологічний шок, страждають від його наслідків.

Відомо, що, потрапляючи в інше соціальне середовище (регіон, область, населений пункт), сім'ї мігрантів змушені адаптуватися до нової культури, опанувати нові цінності, які суперечать їхнім традиціям і нормам, що ще більше ускладнює сімейні взаємини, призводить до неминучих конфліктів. У зв'язку з цим школі, найближчому сімейно-сусідському оточенню, соціокультурній інфраструктурі регіону належить ключова роль у забезпеченні ефективної адаптації дитини з сім'ї внутрішньо переміщених осіб, які поступово формують у ньому моральні норми і певні стандарти поведінки. В умовах стану вимушених переселенців соціалізація дитини істотно ускладнюється у зв'язку з необхідністю залучення її до нової культури, відмінної від звичного життя в родині.

Питання соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб поступово набувають домінуючого значення в країні. Специфічна робота із сім'ями вимушених переселенців, хоч і є новою для багатьох спеціалістів соціальних служб, однозначно вимагає від них відповідального ставлення, високого професіоналізму у профілактиці наслідків стресів, гострих емоційних станів, переживання горя і втрат, попередження різних проявів міжособистісних конфліктів, насильства в освітньому середовищі, а також чуйності і поваги до кожної особистості [8, с. 102].

Соціально-педагогічна робота з цією сім'єю є діяльністю соціальних служб із надання соціально-побутових, соціально- медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації й реабілітації. Виходячи з цього, соціальний працівник покликаний виконувати такі функції: соціально-психологічну освіту членів сім'ї, надання невідкладної психологічної допомоги, профілактичну підтримку і патронаж); діагностичну (вивчення особливостей сім'ї, виявлення її потенціалів); охоронно-захисну (правову підтримку сім'ї, забезпечення її соціальних гарантій, створення умов для реалізації її прав і свобод); організаційно-комунікативну (організацію спілкування, спільної діяльності, спільного дозвілля, творчості); прогностичну (моделювання ситуацій і розробку певних програм адресної допомоги); координаційну (установлення й підтримку об'єднання зусиль департаментів допомоги сім'ї й дитинству, соціальної допомоги населенню, відділів сімейного неблагополуччя органів внутрішніх справ,

соціальних педагогів освітніх установ, реабілітаційних центрів і служб, міграційної служби) [1, с. 32].

Діяльність регіональних служб із допомогою сім'ям вимушених переселенців заснована на взаємодії різних структур соціуму. Серед них: управління праці та соціального захисту населення, освітні установи у взаємодії зі службою у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, центрами реабілітації, притулками, кримінальною міліцією у справах дітей, опікунськими радами тощо.

Варто також відзначити, що найбільш активними й ефективними в допомозі сім'ям вимушених переселенців залишаються, передусім, громадські та волонтерські організації, які й надають таким сім'ям соціальні, гуманітарні, психологічні послуги. І хоча ведеться активна співпраця державних органів і недержавних громадських організацій, проте комплексного вирішення проблем сімей переселенців досягти не вдається.

А.І. Капська виокремлює такі функції соціального працівника, виконання яких, на нашу думку, сприятиме налагодженню ефективної соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями [4, с. 35–36]:

- соціально-побутову – сприяння у наданні необхідної допомоги у поліпшенні житлових умов або забезпечені житлом, організації нормального побуту;

- соціально-медичну – організацію роботи з проведення профілактики захворювань, співпрацю з закладами охорони здоров'я у наданні медичної допомоги;

- соціально-педагогічну – створення сприятливих умов для соціальної адаптації, всебічного розвитку особистості, виявлення та задоволення соціокультурних потреб та інтересів у різних видах діяльності;

- соціально-психологічну – проведення консультацій, здійснення корекції міжособистісних відносин людей у різних соціальних інститутах, надання допомоги у соціальній реабілітації.

Отже, визначну роль у допомозі вимушеним переселенцям вбачаємо у діяльності саме соціального працівника. Виконання ним наведених вище функцій забезпечить ефективне відновлення та соціалізацію цієї категорії населення.

Соціально-педагогічна робота реалізується спільно з органами освіти, охорони здоров'я та правопорядку і передбачає: проведення консультацій із питань сім'ї та виховання дітей; соціально-педагогічну роботу з дітьми та підлітками; спеціалізовану (корекційну) соціально-педагогічну допомогу дітям і підліткам, які її потребують; соціально-педагогічну допомогу дітям і під-

літкам, які мають проблеми в навчанні; контроль за отриманням освіти дітьми та підлітками з родин вимушених переселенців; професійне консультування та сприяння отриманню професійної освіти [6, с. 203].

Ефективну соціально-педагогічну допомогу сім'ям переселенців вбачаємо саме у спільній діяльності школи та соціальних закладів. Безпосередньо у школі основну роль має виконувати соціальний педагог, ця роль має бути спрямована на забезпечення успішної адаптації дітей-переселенців у закладі освіти.

Основні напрямки діяльності соціального педагога у роботі з сім'ями вимушених переселенців повинні містити такі дії, як:

- соціально-педагогічна допомога сім'ям вимушених переселенців у налагодженні соціальних зв'язків із місцевими закладами охорони здоров'я, соціальних служб, закладів і установ освіти, забезпечені дітей підручниками, іншим навчальним приладдям;

- надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги дітям, учням у процесі їх адаптації до нових умов навчально-виховного процесу та встановлення нових соціальних зв'язків у навчальному закладі;

- залучення дітей із метою їхньої само-реалізації до різноманітних гуртків і секцій;

- залучення дітей-переселенців до активної виховної і розвивальної діяльності в позаурочний час;

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату в навчальному закладі й оптимізація змісту і форм психологічної просвіти педагогічних працівників і батьків;

- недопущення своїми діями чи бездіяльністю вторинної травматизації учасників навчально-виховного процесу та, за потреби, перенаправлення дітей, батьків і педагогів до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога тощо);

- у процесі роботи – сувере дотримання вимог методик та Етичного кодексу соціального педагога;

- залучення до надання психологічної допомоги висококваліфікованих фахівців, практичних психологів, психотерапевтів, консультантів ПМПК;

- надання інструментарію для тих, хто безпосередньо працює з постраждалими, у вигляді розробки буклетів, методичних розробок, проведення навчальних семінарів і семінарів з обміну досвідом;

- внесення корективи у плани роботи всіх класних керівників, котрі задіяні у наданні допомоги постраждалим;

- виявлення порушень прав дітей і їх захист, корекція поведінки дитини;

– відвідання дитини вдома і вивчення умов її життя, виховання і розвитку, право-вої просвіти щодо прав дітей, у т. ч. щодо соціального оточення, яке опікується дітьми [2, с. 8].

Висновки з проведенного дослідження.

Отже, ми вважаємо, що система соціально-педагогічної допомоги дітям із сімей вимушених переселенців буде ефективною у разі створення адекватних соціально-педагогічних умов, застосування ефективних розвиваючих педагогічних технологій і спільно організованої взаємодії і допомоги освітніх закладів і соціальних установ.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами повинна спрямовуватися на створення нових умов: соціально- побутових, соціально- медичних, психолого-педагогічних, а також надання соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації та реабілітації.

Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів цього важливого питання. До подальших напрямів дослідження вважаємо за доцільне віднести можливість поєднання методологічних підходів у теорії і практиці та їх реалізацію в професійній підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з сім'ями вимушених переселенців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акмалова А.А., Капицyn В.М. Социальная работа с мигрантами и беженцами: учеб. пособ. / отв. ред. П.Д. Павленко]. М.: ИНФРА-М, 2008. 220 с.
2. Бочкор Н.П., Дубровська Є.В., Залеська О.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. К.: МЖПЦ «Ла-Страда-Україна», 2014. 84 с.
3. Гудвін-Гілл Г.С. Статус біженця в міжнародному праві. М., 1997. С. 314–315.
4. Соціальна робота: технологічний аспект: навч. посіб. / Держ. центр соц. служб для молоді. Ін-т соц. роботи та управління НПУ імені М.П. Драгоманова; за ред. А.Й. Капської.
5. Лушпіненко Ю. Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 188–193.
6. Пелісє Ю. Сутність і специфіка соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. Сутність і специфіка соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. 2016. № 1 (52). С. 202–205.
7. Проект Закону України «Про вимушених переселенців». URL: <http://khpg.org/index.php?id=1397592025>.
8. Сьомкін І.С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців: стан та перспективи. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2015. № 11. С. 102–105.